

Jørgen Goul Andersen

Miljøpolitiske skillelinjer i Danmark

Miljøholdninger og deltagelse i aktioner på miljøområdet kan hverken ses som mellemlagsfænomener eller forklares ud fra Ingleharts teori om post-materielle værdier.

Konflikterne på miljøområdet fører ikke nødvendigvis til nogen underminering af de traditionelle klassekonflikter og endnu mindre til en underminering af modsætningerne mellem venstre og højre. Danmark er nok det bedste eksempel på, at konflikterne på miljøområdet kan opsuges af den traditionelle højre-venstre modsætning, alt afhængig af arbejderbevægelsens politiske strategi. Det påvirker samtidig hele den måde, miljøproblemer defineres på.

Den miljøpolitiske mobilisering

Selvom miljøpolitik som omtalt i den foregående artikel langt fra udtømmer begrebet »grøn politik«, er det dog langt det vigtigste enkeltspørgsmål – i særdeleshed i de senere års politiske mobilisering. Vi skal derfor i denne artikel koncentrere os om politiske holdninger og politisk deltagelse på miljøområdet – også fordi for eksempel diskussionen om velfærdsstatens systemverdenspræg i hvert fald på det holdningsmæssige plan indtil videre ikke synes at spille nogen større rolle uden for de intellektuelles forholdsvis snævre kreds (Taylor-Gooby, 1985).

Den miljøpolitiske mobilisering kan beskrives under både en kvalitativ og en kvantitativ synsvinkel. Hvad den kvalitative udvikling angår, er det almindeligt at sondre mellem tre faser og tre tilhørende organisationstyper: Naturfredningsforeninger, miljøgrupper og den radikale økologiske bevægelse (Rüdiger, 1988). Rødderne er således gamle. Naturfredningen indledtes med skabelsen af nationalparker og lignende allerede i 1870'erne i USA. Den første fredning her i landet fandt sted i 1901, og Danmarks Naturfredningsforening blev stiftet i 1911.

Fra slutningen af 1960'erne sker der et afgørende skift. Opmærksomheden omkring forureningsproblemerne vokser, og perspektivet skifter gradvist fra mere eller mindre afgrænsede forureningsproblemer til de grundlæggende økologiske problemer. Dette skift markeres herhjemme blandt andet med dannelsen af miljøgruppen NOAH i 1969 (organisationens navn stammer fra forbogstaverne i NaturHistoriestuderendes OnsdagsAftener), og med oprettelsen af Miljøministeriet i 1971 efter en betydelig offentlig debat om forureningsproblemerne. Også i universiteternes vælgerundersøgelser fremgik det, at forureningsproblemerne omkring 1971-73 optog vælgerne meget (jf. Siune, 1982:177). Herefter blev forureningen i en række år nærmest et »ikke-issue«.

Det skyldes blandt andet, at det i de følgende år blev energiproblemerne, der tog over – dels energispareproblemerne og engagementet i vedvarende energi som følge af energikrisen, dels kampen mod atomkraft, hvor OOA fra 1974 organiserede en omfattende folkelig modstand. Først i 1980'erne kom det atter for alvor til en miljøpolitisk mobilisering, rettet mod forureningen af luften og frem for

Jørgen Goul Andersen

Miljøpolitiske skillelinjer i Danmark

Miljøholdninger og deltagelse i aktioner på miljøområdet kan hverken ses som mellemlagsfænomener eller forklares ud fra Ingleharts teori om post-materielle værdier.

Konflikterne på miljøområdet fører ikke nødvendigvis til nogen underminering af de traditionelle klassekonflikter og endnu mindre til en underminering af modsætningerne mellem venstre og højre. Danmark er nok det bedste eksempel på, at konflikterne på miljøområdet kan opsuges af den traditionelle højre-venstre modsætning, alt afhængig af arbejderbevægelsens politiske strategi. Det påvirker samtidig hele den måde, miljøproblemer defineres på.

Den miljøpolitiske mobilisering

Selvom miljøpolitik som omtalt i den foregående artikel langt fra udtømmer begrebet »grøn politik«, er det dog langt det vigtigste enkeltspørgsmål – i særdeleshed i de senere års politiske mobilisering. Vi skal derfor i denne artikel koncentrere os om politiske holdninger og politisk deltagelse på miljøområdet – også fordi for eksempel diskussionen om velfærdsstatens systemverdenspræg i hvert fald på det holdningsmæssige plan indtil videre ikke synes at spille nogen større rolle uden for de intellektuelles forholdsvis snævre kreds (Taylor-Gooby, 1985).

Den miljøpolitiske mobilisering kan beskrives under både en kvalitativ og en kvantitativ synsvinkel. Hvad den kvalitative udvikling angår, er det almindeligt at sondre mellem tre faser og tre tilhørende organisationstyper: Naturfredningsforeninger, miljøgrupper og den radikale økologiske bevægelse (Rüdiger, 1988). Rødderne er således gamle. Naturfredningen indledtes med skabelsen af nationalparker og lignende allerede i 1870'erne i USA. Den første fredning her i landet fandt sted i 1901, og Danmarks Naturfredningsforening blev stiftet i 1911.

Fra slutningen af 1960'erne sker der et afgørende skift. Opmærksomheden omkring forureningsproblemerne vokser, og perspektivet skifter gradvist fra mere eller mindre afgrænsede forureningsproblemer til de grundlæggende økologiske problemer. Dette skift markeres herhjemme blandt andet med dannelsen af miljøgruppen NOAH i 1969 (organisationens navn stammer fra forbogstaverne i NaturHistoriestuderendes OnsdagsAftener), og med oprettelsen af Miljøministeriet i 1971 efter en betydelig offentlig debat om forureningsproblemerne. Også i universiteternes vælgerundersøgelser fremgik det, at forureningsproblemerne omkring 1971-73 optog vælgerne meget (jf. Siune, 1982:177). Herefter blev forureningen i en række år nærmest et »ikke-issue«.

Det skyldes blandt andet, at det i de følgende år blev energiproblemerne, der tog over – dels energispareproblemerne og engagementet i vedvarende energi som følge af energikrisen, dels kampen mod atomkraft, hvor OOA fra 1974 organiserede en omfattende folkelig modstand. Først i 1980'erne kom det atter for alvor til en miljøpolitisk mobilisering, rettet mod forureningen af luften og frem for

alt havet. Karakteristisk for miljøproblemernes ændrede karakter er det i øvrigt, at hvor diskussionen i begyndelsen af 1970'erne i høj grad drejede sig om vandføring og strømforhold (med henblik på at få forureningen ført længere bort fra kysterne), er det i 1980'erne de åbne farvande, der bekymrer.

I dansk sammenhæng er det i øvrigt vanskeligt at trække noget præcist skel mellem den anden og den tredje fase i den miljøpolitiske mobilisering. Derimod er bruddet mellem den første fase (naturfredning) og de to sidste faser (miljøgrupper og den radikale økologiske bevægelse) meget markant. Ydermere falder det sammen med skellet mellem traditionelle interesseorganisationer og græsrodsorganisationer – kendetegnet ved en flad, basismobiliserende struktur, samt ved strategien om blandt andet gennem aktioner at påvirke de politiske myndigheder via påvirkning af den offentlige opinion, snarere end ved institutionaliseret samarbejde med offentlige myndigheder (jf. Gundelach, 1980).

Også dette skel er imidlertid i nogen grad gået i opløsning i 1980'erne. I de senere år har Danmarks Naturfredningsforening, der nu igen spiller en fremtrædende rolle, nemlig i nogen grad skiftet ansigt. Den beskæftiger sig nu meget bredt med miljøproblemer. Dermed har naturfredningsforeningen samtidig bekræftet en mere konfliktfyldt sti: Forholdet til landbrugsinteresserne er gået fra det kølige til det fjendtlige, og organisationen er i adskillige tilfælde kommet i strid med industriens interesser. Dernæst har foreningen, trods en i det ydre traditionel foreningsstruktur, overtaget et af græsrodsbevægelsernes virkemidler: Påvirkning af offentligheden. Og endelig har den fået et mere græsrodspræget image via en omfattende hvervekampagne, i øvrigt gennemført af provisionslønnede pensionister. Det har bragt medlemstallet op fra 50-60.000 i slutningen af 1970'erne til 261.000 i 1988 (*Det fri Aktuelt*, 10.9.88).

Udviklingen i den miljøpolitiske mobilisering kan også belyses ved en række tidsserier, der er præsenteret i sammentrængt form i tabel 1. Den første vedrører holdningen til atomkraft og indledtes af Observa-instituttet allerede i 1974. Som det fremgår, gik et relativt flertal ind for atomkraft i 1974/75. Allerede fra 1976 var der dog en lille overvægt af modstandere, hvilket i øvrigt helt frem til 1979 dækkede over et tilhængerflertal blandt mænd og et modstanderflertal blandt kvinder. Og fra 1979 vendte billedet afgørende, nok ikke mindst under indflydelse af Harrisburg-ulykken i USA. »Ved ikke«-gruppen tog fra da af i stigende grad stilling imod atomkraft, og det stod allerede længe inden Tjernobyl-ulykken klart, at atomkraft næppe ville blive indført i Danmark (jf. Sidenius, 1986). Af samme grund ophører tidsserien i 1984.

Atomkraftspørgsmålet er på den ene side det enkeltissue, der mere end noget andet har været katalysatoren for den miljøpolitiske mobilisering og dannelsen af grønne partier. På den anden side er atomkraftspørgsmålet dog et helt specielt miljøissue, hvor holdningsomslagene kan være ekstra stærkt påvirket af enkeltbegivenheder så som ulykker på atomkraftværker. Derfor får man måske på mange måder et bedre indtryk af udviklingen over tid ud fra de andre tidsserier, der uheldigvis først begynder i 1979, 1980 og 1981.

Den første er et AIM-spørgsmål om, hvor stor betydning, vælgerne tillægger forskellige problemer. Endnu i 1980 rangerer »miljøforurening« kun på en 5.

Tabel 1. Udviklingen i miljøpolitiske holdninger. Opinionsbalancer i »miljøfavør«. Procentpoint

	1974	1975	1976	1977	1979	1980	1981	1982	1984	1985	1986	1987	1988
a-kraft	-23	-19	6	9	31	.	41	.	43
»ved ikke«	31	39	38	35	21	.	19	.	15
Miljø hovedproblem (Pct.)						21	.	25	44	.	57	68	.
Rang (af 10 problemer)						5	.	5	3	.	1	1	.
Økonomisk vækst contra miljø						.	4	.	32	39	.	44	30
Procent, der prioriterer miljø						.	53	.	71	75	.	73	66
Øge miljøudgifterne					37	57	.	60	.

Anm.:

A-kraft: Første række viser den andel, der går imod indførelse af a-kraft, minus den andel, der går ind for indførelse af a-kraft. Anden række viser den andel, der ikke kan tage stilling.

Spm. 1974: »Mener De, at Danmark på nuværende tidspunkt bør igangsætte projektering og opførelse af atomkraftværker?«

Spm. 1975-77: »Fra politisk side har det for nylig været nævnt, at spørgsmålet om etablering af atomkraftværker i Danmark kunne gives ud til en folkeafstemning. Hvis der i dag blev afholdt en folkeafstemning om oprettelse af atomkraftværker i Danmark, ville De da stemme?«

(Hvis ja): »Ville De stemme ja til oprettelse af atomkraftværker, ville De stemme nej, eller ved De ikke, hvad De vil stemme?«

Spm. 1979-84: »Hvis der blev afholdt en folkeafstemning i dag om atomkraft, ville De så stemme ja eller nej?«

Kilde: 1974-77: Observa-målinger (*Observa*, 1977); 1979-84: Valgundersøgelserne.

Miljø hovedproblem: Første række viser den andel, der nævner »miljøforurening« som et af de tre vigtigste problemer for landet lige nu, ud af en liste på 10 emner. Anden række viser »miljøforureningens« rang blandt de 10 emner.

Kilde: AIM-nyt, 5.1.1988

Miljø contra vækst: Første række viser andelen, der svarer »helt« eller »delvis« uenig, minus andelen, der svarer »helt« eller »delvis« enig, på påstanden »Den økonomiske vækst bør sikres ved udbygning af industrien, også selvom det skulle komme i strid med miljøinteresser«. Anden række viser procent »helt« eller »delvis« enig (opgjort eksklusivt »ved ikke« mv.).

Øge miljøudgifterne: Tabellen viser den andel, der mener, at det offentlige bruger for lidt på »miljøproblemer, forureningsbekæmpelse«, minus den andel, der mener, at det offentlige bruger for meget på formålet.

plads, i stærk konkurrence med for eksempel »narkotikamisbrug« og »tyverier/røverier« (begge 20 procent), samt »alkoholmisbrug« (16 procent). Men det ændrer sig afgørende mellem 1982 og 1984, hvorefter mediernes tiltagende fokusering på miljøproblemerne skubber yderligere til udviklingen. Fra 1986 kommer »miljøforureningen« ind som det vigtigste samfundsproblem. Det skal dog nævnes, at svarene på et lignende, men åbent, spørgsmål i universiteternes valgundersøgelser viser en relativt langt større optagethed af økonomien og mindre interesse for miljøproblemerne, men også her dukker miljøproblemerne atter op ved 1987-valget efter nærmest at have været et »ikke-issue« siden 1971-73.

Billedet af en stærkt stigende miljøbevidsthed i 1980'erne er ganske det samme på det følgende item fra og med 1981, hvor vælgerne skulle tage stilling til økonomisk vækst contra miljøinteresser. Endnu i 1981 ville omtrent halvdelen af væl-

gerne prioritere økonomisk vækst gennem industriudbygning højest, men allerede fra 1984 mener over 70 procent af dem, der tager stilling, at miljøhensynet skal prioriteres højest. Herefter flader kurven ud. Opgjort som opinionsbalance (uenig minus enig i procent af samtlige) fortsætter stigningen dog helt frem til 1987, hvilket skyldes et dalende antal »ved ikke«-svar. Det ser faktisk ud til, at den stærkt øgede mediefokusering efter 1986 mere er en effekt af den stigende miljøbevidsthed end en årsag til den. Mediefokuseringen har, som det fremgår af det første spørgsmål, skabt større interesse om sagen, og den har fået flere til at tage stilling, men den har tilsyneladende ikke flyttet holdninger.

Tværtimod sker der i 1988 et markant fald i ønsket om at prioritere miljøet højere end den økonomiske vækst. Det sidste kan der være mange forklaringer på: Miljøbevægelsen sejrede sig måske i nogen grad ihjel med vandmiljøplanen i 1987, hvortil kommer den fortsat forværrede udlandsgæld og stigende arbejdsløshed. Udviklingen er parallel på det sidste spørgsmål om øgede militærudgifter, der standser i 1987: Ændringen sker fra 1979 til 1985.

Spørgsmålet om afvejningen mellem økonomisk vækst og miljøhensyn er direkte oversat fra de norske og svenske valgundersøgelser, og tallene bekræfter tydeligt, at miljøbevidstheden er størst i Danmark: Medens andelen, der vil prioritere miljøet højest, her i landet stiger fra 53 til 73 procent fra 1981 til 1987, er de tilsvarende tal for Norge kun henholdsvis 20 og 43 procent (jf. Bjørklund & Helleviks artikel andetsteds i dette nummer af *Politica*).

Måling af befolkningens holdning til miljøspørgsmål er forbundet med store problemer. Alle ønsker at beskytte miljøet – ganske som alle ønsker at sikre freden. Man risikerer derfor at få rene reflekssvar, hvis man ikke – sådan som det er gjort ovenfor – indbygger en eller anden »omkostning« i spørgsmålet. Ulempen er naturligvis, at man derved også let indbygger en bestemt politisk opfattelse i spørgsmålet – for eksempel at miljøhensyn og hensyn til den økonomiske vækst nødvendigvis er modstridende. De mest optimistiske tilhængere af en »grøn vækstpolitik« ville måske snarere hævde, at det forholdt sig omvendt.

Spørgeteknisk set er der dog ikke nogen vej udenom – men vi skal senere vende tilbage til, hvordan det kan påvirke fortolkningerne. I det følgende skal vi kort se på en række spørgsmål, der kan give et indtryk af, hvor dybt miljøbevidstheden stikker, og hvor langt befolkningen er villig til at gå. Her er en række items præsenteret i tabel 2.

Det første synspunkt – »forureningen er nu ikke så stort et problem, som den ofte gøres til« – afvises af et stort flertal af vælgerne. Uden at det har været tilsigtet, er spørgsmålet nok kommet til at måle holdningen til specielt landbrugets forurening. Det viser sig nemlig, at 71 procent af Venstres vælgere og 41 procent af fremskridtsvælgerne erklærer sig enige i synspunktet. Hos alle øvrige partier er det kun en forsvindende minoritet, der er enige. Andre undersøgelser tyder i øvrigt på, at der er en overraskende ringe sammenhæng mellem synet på landbrugets forurening og synet på andre miljøspørgsmål (Tonsgaard, 1988).

Det næste spørgsmål bekræfter endnu en gang, at vælgerne også er villige til at betale for et bedre miljø i form af for eksempel højere skatter. Det tredje spørgsmål er dog det mest interessante. Det viser nemlig, at vælgerflertallet ikke mener,

Tabel 2. Befolkningens holdninger til miljøspørgsmål. 1987. Opinionsbalancer i »miljøfavør«.
Procent

	Enig	Uenig	Ved ikke	Opinionsbalancer
1. »Forureningen er nu ikke så stort et problem, som den ofte gøres til«	25	69	7	44
2. »Det offentlige bør gøre meget mere for at forbedre miljøet, også selv om det fører til skattestigninger«	67	23	10	44
3. »Indsatsen for at forbedre miljøet må ikke gå så vidt, at den skader erhvervslivets konkurrenceevne over for udlandet«	53	31	16	-22

IFO-undersøgelse for *Det fri Aktuelt* (Goul Andersen, 1988).

indsatsen for et bedre miljø må skade erhvervslivets konkurrenceevne over for udlandet. Selv blandt SFs vælgere erklærer 41 procent sig enige i synspunktet. Kontrasten mellem afvejningen af miljøhensyn over for henholdsvis skattehensynet og hensynet til konkurrenceevnen strider ikke blot mod økonomers og andres nedladende forestillinger om, at »betalingsbalancen er en by i Sibirien« for vælgerne. Den viser også, at det »samfundssind«, som miljøbevidstheden er udtryk for, ikke møder sin grænse i hensynet til den enkeltes forbrugsmuligheder, men derimod først i det »samfundssind«, som hensynet til betalingsbalancen og konkurrenceevnen er udtryk for. Vælgerne tænker tilsyneladende ikke snævert »individrationelt« omkring miljøspørgsmål, men måske snarere »sociotropisk« rationelt – de søger i overensstemmelse med den klassiske demokratiske tankegang at afveje, hvad der er det rigtige for samfundet (jf. Inglehart, 1987). Først her kommer egeninteresserne – ofte ubevidst – ind som en slags farvede brilleglas, der påvirker opfattelsen af, hvad der er bedst for samfundet.

Ikke desto mindre er der naturligvis konflikter på miljøområdet. Det er disse konflikter, vi skal behandle nedenfor. Udgangspunktet er de tre teorier eller hovedgrupper af teorier, der blev behandlet i artiklen »Grøn politik – perspektiver og forklaringer«: Klasse(klassemobiliserings-)synsvinklen, værdisynsvinklen og de(n) strukturelle synsvinkel(-ler). Er den øgede miljøbevidsthed og den miljøpolitiske mobilisering knyttet til en bestemt klasse, til et nyt postmaterialistisk værdisæt, der er en afspejling af samfundets øgede velstand, eller skyldes den dybtliggende modsigelser og kriseproblemer i det kapitalistiske industrisamfund?

Mest centralt står værdisynsvinklen, der nok er den bredest accepterede inden for adfærdsforskningen. Vi skal imidlertid ikke efterprøve denne teori ved for eksempel at sammenligne »materialisters« og »postmaterialisters« holdninger til miljøpolitikken, og så sammenholde denne effekt med for eksempel effekten af social klasse. Det er en type fejl, der begås i størstedelen af litteraturen om postmaterialisme. Og det er netop en fejl, fordi man derved sammenligner sammenhængen mellem to faktorer, der står så nært i kausalkæden, at kausalitetens retning næsten kan betvivles, med sammenhængen mellem faktorer (for eksempel klasse og holdninger), der står fjernt i kausalkæden (jf. kritikken hos Knutsen, 1988a, 1988b). Effekten af »materialisme/postmaterialisme« kan sammenlignes

med effekten af andre grundlæggende ideologiske faktorer, for eksempel »højreorientering/venstreorientering«.

Vi skal dog her gå en anden vej. Ingen af de alternative teorier benægter nemlig, at miljøbevidsthed kan være nært sammenhængende med et bredere, postmaterielistisk værdisæt; det er snarere baggrunden for dette værdisæt (højere velstand), der anfægtes. Det er derfor mere relevant at teste de sociale variationer i miljøbevidstheden og den miljøpolitiske deltagelse. Her er teoriernes implikationer forskellige, og her er der ikke de store problemer med kausalitetsretningen (selvom det ikke er helt udelukket, at politisk orientering i visse tilfælde kan påvirke erhvervsvalget).

Denne efterprøvning sker først og fremmest på basis af en massesurvey fra 1985 (gennemført sammen med Jens Hoff som led i projektet »Klassestruktur, klassebevidsthed og sociale modsætninger«), suppleret med en undersøgelse fra 1979 af befolkningens politiske deltagelse og holdninger til det politiske system (gennemført af Erik Damgaard m.fl. som led i projektet »Den politiske beslutningsproces i Danmark«).

Deltagerne

Det første spørgsmål er, hvem der har været de aktive deltagere i den miljøpolitiske mobilisering. Her kan vi på basis af 1979-materialet nogenlunde skelne mellem de tre faser i miljøbevægelsens udvikling og de tre tilhørende former for miljøgrupper, der blev omtalt i indledningsafsnittet. Undersøgelsen er nemlig foretaget før Danmarks Naturfredningsforenings hamskifte. Der er således opdelt på traditionelle organisationer (frem for alt Danmarks Naturfredningsforening), lokale aktionsgrupper, der arbejder med lokale miljø- og trivselsproblemer, samt den radikale miljøbevægelse, hvor der er sondret mellem kampen mod atomkraft (OOA mv.) og andre miljøgrupper. Kriteriet for deltagelse er medlemskab af Danmarks Naturfredningsforening og for de øvrige deltagelse i aktioner, minimum ved at skrive under på en underskriftsindsamling (jf. Goul Andersen, 1980).

Som omtalt i artiklen »Grøn politik – perspektiver og forklaringer« er det ud fra Ingleharts teori mærkeligt, at der ikke allerede før 1960'erne har været postmaterielle værdier i den højere middelklasse og i borgerskabet – samt organisatoriske udtryk for disse værdier. Svaret er, at det har der højst sandsynligt også været. Den sociale rekruttering af medlemmerne i Danmarks Naturfredningsforening i 1979 svarer nemlig fuldstændigt til, hvad man skulle forvente ud fra teorien om, at højere velstand fører til større prioritering af (eller i hvert fald større overskud til) blandt andet æstetiske behov. Det var nemlig i meget høj grad den sociale elite, der var medlemmer af Danmarks Naturfredningsforening i 1979, jf. tabel 3. Kun 2 procent af de ufaglærte og 4 procent af de faglærte arbejdere var medlemmer af foreningen, mod hele 18 procent af de højere funktionærer og 11 procent af de byselvstændige. Det høje deltagelsesniveau finder man ikke kun blandt højere funktionærer i den offentlige sektor, men også blandt højere privatansatte funktionærer. Aldersmæssigt følger deltagelsen et »normalt« mønster, hvor deltagelsen er højest hos de midaldrende, og den politiske sammensætning afviger ikke meget fra befolkningens.

Tabel 3. Deltagelse i miljøorganisationer og -grupper. 1979. Procent

	Traditionelle organisationer (Danmarks Naturfredningsforening)	Deltagelse i græsrodsaktiviteter			(N)
		Lokale ad hoc-grupper	Radikal miljøbevægelse Mod atomkraft	An-dre	
Hele befolkningen	6	13	13	6	1858
<u>Stilling</u>					
Ufaglært arbejder	2	8	8	3	391
Faglært arbejder	4	14	17	7	198
Lavere funktionær	8	18	17	9	540
Højere funktionær	18	18	17	9	114
Landmænd	4	10	2	2	124
Byselvstændig	11	12	10	7	148
Studerende	11	16	45	20	91
<u>Privat ansat funktionær</u>					
- Lavere funktionær	6	14	11	7	244
- Højere funktionær	15	18	7	6	68
<u>Offentligt ansat funktionær</u>					
- Lavere funktionær	10	22	22	10	294
- Højere funktionær	23	22	23	11	45
<u>Uddannelse</u>					
Folkeskole	4	10	8	4	1217
Realeksamen og lignende	10	18	17	9	379
Studentereksamen/HF	16	27	43	19	176
<u>Alder</u>					
18-19 år	3	6	19	5	89
20-24 år	3	10	29	9	175
25-29 år	6	15	22	13	186
30-34 år	10	18	18	9	258
35-39 år	6	23	11	4	200
40-49 år	8	14	10	5	351
50-59 år	7	10	8	7	301
60-70 år	4	7	4	3	297
<u>Køn</u>					
Mænd	8	15	15	8	935
Kvinder	5	12	12	5	923
<u>Parti</u>					
Venstrefløj	13	22	60	22	188
Socialdemokratiet	4	13	7	4	592
Borgerlig midte	8	20	9	7	169
Venstre, Konservative, Fremskridtspartiet	8	13	3	4	498

Kilde: Goul Andersen (1985: 28-29).

Postmaterielle værdier synes altså ikke at være noget nyt, og det synes heller ikke at være noget nyt, at de giver anledning til organisationsdannelser med social basis i den bedrestillede del af befolkningen. En række af disse organisationer falder ind under, hvad Erik Rasmussen (1971) kalder »ideelle interesseorganisationer« – og disse »postmaterielle« organisationer er i øvrigt nogenlunde kongruente med, hvad Marx og Engels allerede i *Det kommunistiske Manifest* (1848) hånligt omtalte under overskriften: Bourgeoissocialismen. Det er ikke den »gamle« postmaterialisme, Inglehart ikke kan forklare (men det har andre gjort før ham) – det er den nye. Her kommer velstandsperspektivet nemlig til kort.

Det bliver tydeligt, allerede når vi ser på deltagelsen i græsrodsaktioner på miljøområdet, jf. de tre sidste søjler i tabel 3. Her svarer aldersfordelingen til Ingleharts forudsigelser, men til gengæld er den sociale profil ganske anderledes: Lavere og højere funktionærer samt faglærte arbejdere ligger nemlig stort set på linje, hvad deltagelse angår. Kontrollerer man for for politiske ressourcer i form af uddannelse, når man faktisk frem til, at højere klasse-mæssig placering blandt lønmodtagere alt andet lige mindsker deltagelsen i græsrodsaktiviteter på miljøområdet – dog med én væsentlig undtagelse: Nemlig at de ufaglærte arbejdere (i overensstemmelse med Ingleharts teori) har et meget lavt deltagelsesniveau. De afgørende skel blandt erhvervsaktive, i hvert fald når det gælder deltagelse i den radikale miljøbevægelses aktiviteter, går mellem offentligt og privat ansatte funktionærer, samt mellem lønmodtagere og selvstændige (specielt landmænd).

I øvrigt varierer aldersprofilen mellem de forskellige aktionstyper. I lokale ad hoc-gruppers aktioner er de 35-39 årige (født 1940-44 og således ikke en del af efterkrigsgenerationen) nemlig de mest aktive. Det peger på, at børnefamiliers interesser nok spiller en ret så vigtig rolle her. Rekrutteringen til de rent lokale aktioner er også mindre politisk og uddannelsesmæssigt skæv, end det er tilfældet med den radikale miljøbevægelses aktioner. Hos de sidstnævnte finder man til gengæld et meget skarpt skel mellem efterkrigsgenerationen (under 34 år i 1979) og de øvrige generationer.

Resultaterne vedrørende den politiske deltagelse på miljøområdet taler altså på afgørende punkter imod værdisynsvinklen. Deltagernes sociale profil er i bedste overensstemmelse med Ingleharts teori, når det gælder de »traditionelle« organisationer, men denne form for »postmaterialisme« er alt andet end ny, og deltagelsen er ingenlunde centreret omkring efterkrigsgenerationen. Det er derimod deltagelsen i græsrodsaktionerne, specielt når det gælder den radikale miljøbevægelse, men her stemmer den sociale profil ikke overens med Ingleharts teori: I forhold til teorien er faglærte arbejderes deltagelsesniveau »for højt«, medens deltagelsesniveauet blandt selvstændige og højere funktionærer inden for den private sektor er »for lavt«.

Disse sammenhænge er bedre forenelige med en strukturel eller klasseteoretisk fortolkning. Hvad angår klasse-mobiliseringen, er det dog mere mobiliseringsaspektet end klasseaspektet, der falder i øjnene. Mobiliseringen er til gengæld markant: hele 60 procent af dem, der stemte på et venstrefløjsparti i 1977 (undersøgelsen blev foretaget før 1979-valget), havde været aktive i kampen mod atomkraft. Man skal derimod være varsom med at overvurdere mobiliseringens karak-

ter af klassemobilisering: Indholdsmæssigt drejer miljøkampen sig ikke om de nye mellemlags klasseinteresser, og de offentligt ansatte funktionærers deltagelsesniveau er kun en anelse højere end de faglærte arbejderes.

Erfaringen viser imidlertid, at deltagelsesmønstret kan afvige stærkt fra holdningsmønstret. De bedreuddannede og de bedrestillede er på alle områder de mest politisk engagerede og aktive, og derfor behøver sociale skævheder i deltagelsen ikke at repræsentere tilsvarende forskelle i holdninger.

Alder, uddannelse, køn og miljøholdninger

Vi skal i det følgende analysere de miljøpolitiske holdninger på basis af fire surveyspørgsmål. For det første et spørgsmål om indførelse af atomkraft, der blev stillet i den omtalte undersøgelse fra 1979. Vi har valgt spørgsmålet fra 1979 frem for senere spørgsmål, fordi der endnu i foråret 1979 var ganske mange atomkrafttilhængere og derfor et bedre grundlag for at finde spredning i materialet (de sociale variationer i valgundersøgelsen 1984 ser dog ud til at være stort set identiske). De tre andre spørgsmål er fra 1985-undersøgelsen og omfatter sympati for miljøbevægelsen samt de tidligere omtalte spørgsmål vedrørende holdning til miljøudgifter og prioritering mellem økonomisk vækst og miljøhensyn.

De tre 1985-spørgsmål korrelerer ikke overvældende stærkt, hvilket fremgår af tabel 4. Korrelationerne varierer mellem .35 og .41, og i øvrigt er der på alle tre spørgsmål nogenlunde samme overvægt af »miljøpositive« svar. Alligevel er der på basis af de tre spørgsmål konstrueret et simpelt indeks, der bygger på en tredeling af svarkategorierne i positiv-neutral-negativ på alle tre spørgsmål. Indekset kan således variere mellem 0 og 6.¹ Det analyseres i det følgende sammen med de enkelte spørgsmål, idet der på et vigtigt punkt er klare forskelle i svarmønstrene.

Tabel 4. Korrelationer mellem miljøspørgsmål 1985. Pearson korrelationskoefficient

	Miljø frem for vækst	Øgede miljøudgifter
Sympati for miljøbevægelsen	.37	.41
Miljø frem for vækst		.35

Tabel 5 viser sammenhængen mellem miljøholdninger og en række sociale forhold. På alle spørgsmål såvel som på det samlede indeks går der en klar skillelinje mellem efterkrigsgenerationerne (under 35 år i 1979, under 40 år i 1985) og de ældre generationer. Inden for efterkrigsgenerationen er forskellene mellem aldersgrupperne uhyre begrænsede.² Derimod falder førkrigsgenerationerne i to å tre grupper: De 40-49 årige udgør en slags »overgangsgeneration«, der falder nogenlunde midt imellem efterkrigsgenerationen og de ældre generationer, i hvert fald i 1985-undersøgelsen. Og de ældre generationer skiller sig i en mellemkrigs-generation (født 1915-35) og en generation født før 1. verdenskrig. Skellet mellem de to sidstnævnte generationer er næsten lige så udtalt som skellet mellem mellemkrigs-generationen og efterkrigsgenerationen.

Tabel 5. Holdninger til miljøpolitiske spørgsmål. Opinionsbalancer. Procent

	Atomkraft (1979)	Sympati for miljøbevægelsen	Øgede miljøudgifter	Miljø frem for vækst	Indeks	(N)
Hele befolkningen	16	42	57	39	4.4	2080
Alder						
18-19 år	43	61	70	44	4.9	188
20-24 år	35	61	76	61	5.0	181
25-29 år	43	60	70	63	5.0	207
30-34 år	27	} 56	} 70	} 52	} 4.8	} 439
35-39 år	9					
40-49 år	2	40	60	45	4.5	306
50-59 år	2	33	46	27	4.1	256
60-69 år	3	33	40	26	4.1	278
70 år +	.	8	32	3	3.5	285
Køn						
Mænd	-7	41	57	35	4.4	980
Kvinder	37	44	57	43	4.5	1098
Skoleuddannelse						
Folkeskole, 7 år	} 12	26	39	17	3.9	799
Folkeskole, 8-9 år		46	60	44	4.5	343
Realeksamen/10.klasse	12	50	67	51	4.7	604
Studentereksamen/HF	39	65	75	67	5.1	334

Anm.: N refererer til 1985-undersøgelsen. 1979-undersøgelsen er dog af samme størrelsesorden.

Opdelingen på køn viser i lighed med mange andre undersøgelser en overvældende kønsforskel i synet på atomkraft, medens holdningsforskellen på de øvrige spørgsmål nok går i den forventede retning, men er temmelig ubetydelig (jf. Goul Andersen, 1984). Også de uddannelsesmæssige variationer er velkendte: På alle spørgsmål og på det samlede indeks finder man en stærk positiv sammenhæng mellem uddannelse og miljøbevidsthed.

Klasse, sektor og miljøholdninger

Som omtalt i artiklen »Grøn politik – perspektiver og forklaringer« kan de alders- og uddannelsesmæssige variationer hverken be- eller afkræfte teorierne. Det kan derimod de klassemæssige variationer i bred forstand. Ud fra de teorier, der i den omtalte artikel blev sammenfattet under overskriften »klassesyndvinklen«, må man forvente, at det afgørende skel går mellem serviceerhverv og fremstillingserhverv, mellem offentligt ansatte og privat ansatte, eller mellem de »nye mellem-lag« og de øvrige samfundsgrupper. Ud fra teorien om postmaterielle værdier må man derimod forvente, at miljøpolitiske holdninger først og fremmest er bestemt af social status – navnlig hvis denne samvarierer med opvækstbetingelserne.

Den strukturelle synsvinkel forudsiger derimod, at det centrale holdningsmæssige skel alt andet lige går mellem producenter (borgerskab og småborger-

skab – alias selvstændigt erhvervsdrivende samt topfunktionærer) på den ene side og resten af befolkningen (arbejderklasse og mellemlag) på den anden side.

Disse hypoteser er efterprøvet i tabellerne 6–9. Tallene taler klart til fordel for den strukturelle approach. Forestillingen om, at miljøpolitikken først og fremmest skaber skel mellem serviceerhvervene og de produktive erhverv finder umiddelbart en vis støtte i materialet. Den gennemsnitlige indekssværdi for lønmodtagere og selvstændige i fremstillingserhvervene er kun 4.2 point, mod 4.7–5.0 points for de ansatte i serviceerhvervene, jf. tabel 6. Godt en tredjedel af denne forskel forklares dog af forskelle i uddannelsesniveau, jf. tabel 7. En opdeling efter stilling afslører desuden, at det først og fremmest er blandt funktionærer, man finder en sådan forskel. Blandt byselvstændige er der kun en beskedent sektorforskel, der helt forsvinder ved kontrol for uddannelse, og blandt arbejdere er der slet ingen forskel. Det gør en snæver interessefortolkning problematisk.

Tabel 6. Miljøpolitiske holdninger, opdelt efter stilling og sektor, 1985. Gennemsnitlig indekssværdi

	Arbejder	Funktionær	Byselvstændig	Landmand	I alt
Total	4.6	4.8	4.2	2.7	4.6
Private sektor i alt	4.5	4.7	4.2	2.7	4.4
Offentlig sektor i alt	4.7	4.9	-	-	4.9
Fremstillingserhverv	4.5	4.3	4.0	2.7	4.2
Private serviceerhverv	4.5	4.8	4.3	-	4.7
Offentlig administration, offentlige værker mv.	4.7	4.8	-	-	4.8
Social-, uddannelses- og sundhedssektor	4.7	5.0	-	-	5.0
Arbejdsløse	4.7	4.4	-	-	4.6
(N)					
Fremstillingserhverv	177	89	28	48	337
Private serviceerhverv	80	200	42	-	322
Offentlig administration mv.	36	143	-	-	179
Social-, uddannelses og sundhedssektor	50	215	-	-	265
Arbejdsløse	61	38	3	-	102

Anm.: »Fremstillingserhverv«: Industri/håndværk, landbrug, fiskeri, gartneri; »Private serviceerhverv«: Handel og transport, serviceerhverv i øvrigt; »Offentlig administration, offentlige værker mv.«: Administration, politi, forsvar, offentlig erhvervsvirksomhed (for eksempel P & T).

Endnu dårligere harmonerer resultaterne med tesen om en modsætning mellem den private og den offentlige sektor. Den gennemsnitlige indekssværdi er 4.9 for offentligt ansatte mod kun 4.4 for den private sektor, men det dækker især over den forskellige stillingssammensætning. Blandt såvel arbejdere som funktionærer er forskellen mellem privat og offentligt ansatte kun på 0.2 point.

Lidt mere støtte finder tesen om de nye mellemlags mobilisering, idet det er direkte indbygget i denne tese, at gruppens politiske signifikans delvist skal tilskri-

ves dens højere uddannelsesniveau. Funktionærer i social-, uddannelses- og sundhedssektoren placerer sig klart i top med en gennemsnitlig indeksværdi på 5.0. Afstanden til andre funktionærer i serviceerhverv (4.8) og sågar arbejdere i den private sektor (4.5) er dog ikke voldsom, og det svækker hypotesen, at denne forskel så godt som udelukkende må tilskrives uddannelsesfaktoren, hvorimod den klasse-mæssige placering som sådan synes betydningsløs, jf. tabel 7. Indeksværdien for de »nye mellemlag« er kun 0.2 point højere, end man skulle forvente ud fra uddannelsesniveaet alene, og indeksværdien for de to øvrige grupper er 0.1 point højere. Tilbage bliver altså kun en klasseeffekt på 0.1 point i forhold til arbejdere i den private sektor og funktionærer i private serviceerhverv.

Tabel 7. Miljøholdninger, opdelt efter stilling og sektor. Kontrolleret for uddannelse, 1985. Afvigelse fra indeksværdi forventet ud fra uddannelse

	Arbejder	Funktionær	Byselvstændig	Landmand	I alt
Total	+0.1	+0.1	-0.3	-1.5	0.0
Private sektor i alt	+0.1	0.0	-0.3	-1.5	-0.1
Offentlig sektor i alt	+0.2	+0.2	-	-	+0.2
Fremstillingserhverv	+0.1	-0.3	-0.3	-1.5	-0.3
Private serviceerhverv	0.0	+0.1	-0.4	-	0.0
Offentlig administration, offentlige værker mv.	+0.4	+0.1	-	-	+0.1
Social-, uddannelses- og sundhedssektor	+0.1	+0.2	-	-	+0.2
Arbejdsløse	+0.2	-0.3	-	-	+0.1

Anm.: Opdeling som tabel 6. Relationstalsstandardisering på basis af sammenhængen mellem uddannelse og holdninger blandt samtlige erhvervsaktive. Tallene angiver, hvor meget indeksværdierne i tabel 6 afviger fra, hvad man skulle forvente alene ud fra den uddannelsesmæssige sammensætning. Således er indeksværdien for arbejdere 0.1 indekspoint højere end forventet ud fra uddannelsesniveaet, og det samme er tilfældet for funktionærer. Der er altså ikke nogen forskel mellem arbejdere og funktionærer, ud over den, der kan tilskrives forskelle i skoleuddannelse.

Teorien om postmaterielle værdier modsiges i endnu højere grad af datamaterialet. Arbejderes holdning til en øget miljøindsats er nemlig stort set lige så positiv som funktionærernes, og den forskel, der findes, kan alene tilskrives uddannelsesfaktoren, jf. tabel 7. Ydermere er sammenhængen mellem klasse og miljøholdninger blandt privat ansatte lønmodtagere nærmest kurvelineær, således som det fremgår af tabel 9. Højere funktionærer i den private sektor har nemlig mindre miljøpositive holdninger end lavere funktionærer og faglærte arbejdere. Når der kontrolleres for skoleuddannelse, er der blandt privat ansatte lønmodtagere ligefrem en direkte negativ sammenhæng mellem social status og miljøbevidsthed – en sammenhæng, der navnlig findes inden for fremstillingserhvervene.

En anden test, der går direkte på sammenhængen mellem opvækstvilkår og miljøholdninger, er gennemført i tabel 8. Ud fra Ingleharts model skulle det alt andet lige være personer født i arbejderklassen, der havde de mest »materielle« værdier og dermed den mindst positive holdning til miljøbeskyttelse. Det er

Tabel 8. Sammenhængen mellem faders stilling og miljøholdninger, 1985. Kontrolleret for egen stilling, uddannelse og alder. MCA-analyse

Faders stilling	Oprindelig effekt	Kontrolleret effekt
Ufaglært arbejder	0.1	0.1
Faglært arbejder	0.1	0.0
Funktionær	0.3	0.0
Selvstændig byerhverv	0.0	-0.1
Selvstændig landbruger	-0.4	-0.1

Anm.: Den sidste søjle angiver den direkte kausaleffekt af faders klasse, når der kontrolleres for egen stilling (4-delt som i tabel 6), uddannelse (4-delt som i tabel 5) og alder (2-delt i »under 40 år« og »40 år og derover«).

imidlertid mange kontrolproblemer i en sådan analyse: Folk, der er født i et funktionærhjem, vil typisk være yngre og bedre uddannede end folk, der er født i for eksempel et arbejderhjem. For at tage højde for disse problemer er der gennemført en multipel klassifikationsanalyse, hvor der kontrolleres for alder, uddannelse og egen stilling. Tabellen angiver i højre søjle den direkte kausaleffekt af faders klasse efter disse kontroller. I forhold til Ingleharts teori er det netop den direkte kausaleffekt, der er den relevante, og ikke eventuelt indirekte effekter via uddannelse etc. Det er nemlig barndomshjemmets velstand som sådan, der er den afgørende faktor. Den må alt andet lige forventes at have været mindst blandt ufaglærte arbejdere og højest blandt selvstændige i byerhverv. Men resultaterne falder ud stik modsat Ingleharts forventninger: Det er vælgere født i ufaglærte arbejderhjem, der alt andet lige er mest positivt indstillede til miljøbeskyttelse, medens vælgere af småborgerlig afstamning alt andet lige er mest negativt indstillede. Klarere kan teorien næsten ikke falsificeres.³

Alt i alt står alder, uddannelse og skellet mellem lønmodtagere og selvstændige (specielt landbrugere) som de eneste væsentlige sociale faktorer, der kan forklare forskelle i miljøholdninger. Sammenhængene med alder og uddannelse bekræfter ikke entydigt teorien om nye værdier, men kan lige så rimeligt forklares ud fra en videns- og eksponeringshypotese. Og skellet mellem lønmodtagere og selvstændige kan alene forklares ud fra en strukturel approach, der således er den eneste af de præsenterede forklaringer, der er i overensstemmelse med datamaterialet. Det må dog medgives, at man ud fra den strukturelle approach kunne forvente, at byselvstændige og højere funktionærer i det private erhvervsliv afveg endnu klarere i retning af en negativ indstilling til miljøbeskyttelse.⁴

En væsentlig nuance er imidlertid, at de sociale variationer ikke er ganske ensartede på de forskellige miljøspørgsmål. Vi så ovenfor (tabel 3), at ufaglærte arbejdere var meget lidt aktive i græsrodsaktioner, også i kampen mod atomkraft. Ikke desto mindre var ufaglærte arbejderes modstand mod atomkraft i 1979 lige så stor som de faglærtes og de lavere funktionærers, medens der blandt højere funktionærer ligefrem var et klart flertal for indførelse af atomkraft. Blandt privat ansatte lønmodtagere er modstanden mod atomkraft markant aftagende med højere social status, jf. tabel 9.

Tabel 9. Holdninger til miljøpolitiske spørgsmål blandt lønmodtagere, opdelt efter stilling. Opinionsbalancer (procentpoint) og indeksværdier. Procent

Stilling	Atomkraft (1979)	Sympati for miljøbevægelsen	Øgede miljøudgifter	Miljø frem for vækst	Indeks		(N)
					Oprindelig	Kontrolleret	
<u>Stilling</u>							
Ufaglært arbejder	22	52	61	28	4.5	0.0	272
Faglært arbejder	20	52	64	53	4.8	+0.1	132
Lavere funktionær	19	50	69	55	4.8	0.0	465
Højere funktionær	-11	49	67	61	4.8	-0.1	220
<u>Privat ansat lønmodtager</u>							
Ufaglært arbejder	22	52	60	24	4.4	+0.1	162
Faglært arbejder	21	48	60	49	4.6	0.0	95
Lavere funktionær	4	47	68	57	4.7	0.0	189
Højere funktionær	-28	44	60	51	4.6	-0.2	100
<u>Offentlig ansat lønmodtager</u>							
Arbejder	21	59	66	36	4.7	+0.1	86
Lavere funktionær	31	53	73	56	4.9	+0.1	243
Højere funktionær	11	56	75	72	5.0	+0.1	115

Anm.: Søjlen med de kontrollerede indeksværdier viser en relationstalsstandardisering på basis af lønmodtagerne alene.

Nu er atomkraft på mange måder et helt specielt miljøissue, om end det internationalt set var den vigtigste katalysator for den grønne bevægelses mobilisering som bevægelse i 1970erne. Svarmønstret er imidlertid noget lignende, når det gælder sympati for miljøbevægelsen. Her adskiller højere funktionærer sig ganske vist ikke fra lavere funktionærer, men igen ligger ufaglærte arbejdere helt på linje med funktionærerne, og blandt privat ansatte er der i materialet faktisk en svag negativ sammenhæng mellem placering i stillingshierarkiet og sympati for miljøbevægelsen. Disse forskelle er dog ikke statistisk signifikante, og det samme gælder forskellene i holdninger til miljøudgifterne.

Medens selvstændige både i by og land skiller sig ud, er der altså ikke nævneværdige forskelle mellem forskellige lønmodtagergruppers svarfordeling på de to første spørgsmål i 1985-undersøgelsen. Det er der til gengæld på det sidste spørgsmål om afvejningen mellem økonomisk vækst og hensyn til miljøet. Selvom flertallet også blandt ufaglærte arbejdere prioriterer miljøet højest, og selvom deres svarfordeling ikke afviger stort fra befolkningsgennemsnittet, er det tydeligt, at ufaglærte arbejdere er mindre tilbøjelige til at give afkald på økonomisk vækst af hensyn til miljøet end andre lønmodtagere. Det kan dels afspejle den større konjunkturfølsomhed i beskæftigelsen, dels en forestilling om, at større lighed bedst opnås under økonomisk fremgang – ved at omfordele en større velstand i stedet for at omfordele en større fattigdom.

Forskellen er endvidere bemærkelsesværdig derved, at den går helt på tværs af skellet mellem den offentlige og den private sektor: Også arbejdere i den offentli-

ge sektor (hovedsagelig ufaglærte kvinder) skiller sig helt entydigt ud fra funktionærerne. »Økonomisk vækst« er med andre ord et »ømt punkt« for de ufaglærte arbejdere – og her finder man for første gang nogenlunde de variationer, man skulle forvente ud fra Ingleharts teori. Det samme gør sig i endnu højere grad gældende i den tidligere omtalte IFO-undersøgelse, hvor der skulle afvejes mellem hensynet til miljøet og hensynet til konkurrenceevnen over for udlandet. Her var der i hele befolkningen en opinionsbalance på –22, men blandt privat ansatte arbejdere var tallet –47, altså en meget betydelig overvægt, der prioriterer betalingsbalancen højest. Det er et af de få eksempler på, at privat ansatte arbejdere afgiver mindre miljøbevidste svar end befolkningen som helhed.

Miljøpolitikken og partisystemet

Det sidste er blot et blandt mange eksempler på, at de sociale og politiske skillelinjer på miljøområdet langt fra er »naturgivne«. De afhænger af, hvordan miljøproblemerne defineres i den politiske debat, og de politiske partier og miljøbevægelsen selv spiller en central rolle.

Når arbejderne i Danmark er lige så miljøbevidste som funktionærerne, hænger det nok blandt andet sammen med, at Socialdemokratiet undgik at blive ansvarlig for indførelse af atomkraft, og at økonomien ikke blev afhængig af energiforsyning fra atomkraftværker. Hertil kommer, at VS og med få års forsinkelse SF meget tidligt stod klar til at indoptage miljøkampen i en socialistisk diskurs, hvilket navnlig i de senere år har smittet stærkt af på Socialdemokratiet. Omvendt er denne sammenknytning vel også en hovedårsag til, at miljøforkæmperne her i landet kun sjældent har defineret miljøkampen som en kamp mod vækst. Endelig har de borgerlige partier i de allerseneste år søgt at neutralisere miljøkampen ved at indtage mere »progressive« synspunkter på miljøområdet. Det sidste er langt fra lykkedes, men den danske situation giver noget nær de mest ideelle betingelser for, at miljøholdningerne kan opsuges af den altdominerende højre-venstre dimension i dansk politik – og dermed for at forhindre et gennembrud for De Grønne, trods en miljøbevidsthed, der nok er større end i de fleste andre lande.

I hvert fald følger de partipolitiske skel på miljøområdet nøje højre-venstre dimensionen, jf. tabel 10. På alle spørgsmål skiller venstrefløjsvælgerne sig markant ud, i øvrigt uden nævneværdige forskelle mellem de enkelte partier. Herefter følger de øvrige partier stort set i »normal« højre-venstre rækkefølge. Det væsentligste brud er, at de radikale vælgere i 1985 er mere miljøbevidste end socialdemokraterne. Hertil kommer, at Det konservative Folkeparti, der i midten af 1980'erne opsugede mange »løse« borgerlige vælgere og midtervælgere, i 1985 placerer sig omkring midten på den borgerlige fløj.

Socialdemokratiets markering på miljøområdet i de seneste år synes i øvrigt at have båret frugt. Således synes partiets vælgere i lighed med venstrefløjsvælgerne at være blevet endnu mere miljøbevidste fra 1985 til 1988, og der er i dag ikke længere nogen forskel på socialdemokraters og radikale vælgers afvejning af væksthensynet over for miljøhensynet.

Derimod ser det ud til, at Kristeligt Folkepartis forsøg på at markere sig som miljøparti er slået fejl: Partiets vælgere er aldrig blevet mere miljøbevidste end

Tabel 10. Partivalg og miljøholdninger. Opinionsbalancer og indeksværdier

Partivalg	Mod atomkraft (1979)	Sympati for miljøbevægelsen	Øgede miljøudgifter	Miljø frem for vækst (1985)	Miljø frem for vækst (1988)	Indeks (1985)	(N) (1985)
Venstrefløjen	75	80	87	70	78	5.4	271
Socialdemokratiet	18	47	59	38	48	4.5	531
Radikale Venstre	-11	49	67	57	50	4.8	84
Centrum-Demokraterne	-6	27	53	28	(30)	4.1	74
Kristeligt Folkeparti	-10	29	51	29	(0)	4.1	41
Konservative Folkeparti	-21	29	47	32	-6	4.1	337
Venstre	-20	14	31	14	-7	3.6	220
Fremskridtspartiet	-12	26	44	23	-2	3.9	43
Alle vælgere	16	42	57	39	30	4.4	2080

Ann.: 1988-tallene stammer fra valgundersøgelsen 1988. (N) ligger gennemgående mellem halvdelen og en tredjedel af 1985-tallene. Hvor (N) er mindre end 30, er tallet opført i parentes. (N) i 1979-undersøgelsen er af samme størrelsesorden som i 1985-undersøgelsen.

andre borgerlige partiers vælgere. Et andet kuriosum er, at Centrum-Demokraterne, der opstod i 1973 som en slags »super-materialistisk« parcelhus- og bolig-ejerperti, i dag nærmest har mere og ikke mindre miljøbevidste vælgere end andre borgerlige partier.

Dette billede af et stærkt og stigende sammenfald mellem højre-venstre dimensionen og miljødimensionen fuldendes af en tilsyneladende stigende politisk polarisering på emnet. Det konservative Folkepartis forsøg på også på miljøområdet at markere sig som midterparti synes nærmest at have haft den modsatte effekt: Fra 1985 til 1988 er partiet gået fra en opinionsbalance på +32 til -6 på spørgsmålet om en prioritering mellem industriudbygning og hensyn til miljøet. De politiske skillelinjer på miljøområdet er således blevet skarpere i de sidste år.

Men det er vel at mærke ikke nye skillelinjer, der herved skabes. Miljøholdningerne ser ud til at blive presset ind i den altdominerende højre-venstre dimension i dansk politik. Det betyder dog ikke, at miljødimensionen og højre-venstre dimensionen er ganske det samme. En faktoranalyse placerer dem som tidligere omtalt som distinkte dimensioner, men interessant nok på en sådan måde, at de to traditionelle højre-venstre spørgsmål om lighed og sociale reformer opnår ret høje faktor loadings på begge dimensioner. De ligger altså tilsyneladende i en slags mellemposition mellem de to dimensioner, hvilket formentlig netop illustrerer dimensionernes beslægtethed.

Den traditionelle højre-venstre dimension og miljødimensionen synes altså at være nært forbundne og at forstærke hinanden. Men med den tilføjelse, at miljødimensionen ikke føjer meget nyt til. Det er illustreret i en simpel test i tabel 11, hvor indekset for miljøbevidsthed er testet mod henholdsvis højre-venstre selvplacering og et indeks for højre-venstre holdning, byggende på fire traditionelle højre-venstre spørgsmål om statskontrol med erhvervslivet, nationaliseringer, økonomisk lighed og sociale reformer.

Tabel 11. Højre-venstre holdning, miljøholdning og partivalg. Regressionsanalyse. 1985

	Simpel korrelation		Multipel korrelation	Forklaret varians	Ændring i forklaret varians
	r	beta	R	R ²	R ²
Højre-venstre selvplacering	.694	.667	.694	.481	.481
Indeks for miljøholdning	-.293	-.086	.698	.488	.007
Indeks for højre-venstre holdning	.522	.478	.522	.273	.273
Indeks for miljøholdning	-.293	-.138	.538	.290	.017

Ann.: Trinvis regressionsanalyse. Partivalg tredelt i venstrefløj, socialdemokratisk, borgerligt parti. Beta-koefficienterne henviser til de multiple regressionsanalyser.

Det er ganske vist en »ulige kamp« i den forstand, at indekset for miljøholdninger blandt andet på grund af fraværet af »skrappe« miljøspørgsmål korrelerer svagere med partivalget, der her er opdelt i tre kategorier: Venstrefløjen, Socialdemokratiet og de borgerlige partier (en opdeling, der i sig selv kan diskuteres). Til trods for disse indvendinger er det alligevel betegnende, at det meste af sammenhængen mellem miljøholdninger og partivalg forsvinder, når der kontrolleres for højre-venstre selvplacering og indekset for højre-venstre holdninger, hvorimod kontrollen for miljøholdninger har lille betydning for sammenhængen mellem højre-venstre placering og partivalg.

Korrelationen mellem indekset for miljøholdninger og partivalg er $r = -.293$, hvorimod beta-værdien efter kontrol for højre-venstre selvplacering kun er $-.086$. Eller sagt på en anden måde: Man kan forudsige partivalget næsten lige så godt uden kendskab til miljøholdningerne ($R^2 = .481$) som med et sådant kendskab ($R^2 = .488$). Nu kunne dette resultat strengt taget skyldes, at højre-venstre selvplaceringen også reflekterede svarpersonens indstilling til blandt andet miljøspørgsmål. Derfor er testen også gennemført med det omtalte simple indeks for højre-venstre holdninger. Men igen er resultatet i hovedtræk det samme, selvom dette indeks efterlader en lidt større effekt af miljøholdningerne (hvad der enten kan skyldes den omtalte indvending eller den lavere reliabilitet på højre-venstre holdningsindekset, sammenlignet med højre-venstre selvplaceringen). Det kan i øvrigt tilføjes, at en nogenlunde ækvivalent test på 1979-valgundersøgelsen, med et højre-venstre indeks bygget op udelukkende af spørgsmål med tilknytning til arbejdsmarkedsforhold (som altså nærmest måler ren »klassebevidsthed«) giver ganske tilsvarende resultater (Goul Andersen, 1985).

En note om De Grønne

På baggrund af denne nære sammenknytning mellem højre-venstre dimension og miljøholdninger er De Grønnes manglende succes forståelig. Partiet blev stiftet i 1983, delvist efter tysk forbillede, men også inspireret af diskussionen om »Oprør fra Midten«, som indledtes med Niels I. Meyers, K. Helveg Petersens og Villy Sørensens bestseller fra 1978. Partiet stillede første gang op ved kommunalvalget i 1985, hvor det klarede sig overraskende godt, medens det ved folketings-

valgene i 1987 og 1988 holdt sig et godt stykke under spærregrænsen med en tilslutning på 1.4 procent. Der er i et partisystem som det danske rigelig plads til, at nye partier kan opstå og tage konkurrencen op med eksisterende partier, men De Grønne kan ikke udfylde et gabende hul af ikke-repræsentation på grund af den nære sammenknytning mellem højre-venstre dimensionen og miljøholdningerne. Vi skal afslutningsvis se på, hvem der stemmer på partiet De Grønne.

Den sociale sammensætning af De Grønnes vælgere fremgår af valgundersøgelsen 1987 og er vist i sammendrag i tabel 12. I det store og hele minder De Grønnes vælgerprofil meget om SFs. De Grønnes vælgere er (endnu) yngre end SF-vælgerne, og de er (endnu) bedre uddannede (men i parentes bemærket ikke så højtuddannede som VSerne). Der er dog den forskel, at De Grønne tilsyneladende mangler SFs position i arbejderklassen, og endelig ser det ud til, at De Grønne ikke i helt så høj grad som SF rekrutterer sine vælgere fra den offentlige sektor. Hvad den klasse-mæssige rekruttering angår, minder De Grønne således mere om Det radikale Venstre end om SF.⁵

Tabel 12. Partiet De Grønnes sociale sammensætning. 1987. Procent

	De Grønne	SF	Socialdemokratiet	Radikale Venstre	Øvrige borgerlige	Samtlige vælgere
18-29 år	51	32	16	20	17	20
30-39 år	39	37	20	20	16	21
40 år+	10	31	64	60	67	59
Folkeskole 7-9 år	12	33	70	39	53	53
Realeksamen, 10.kl.	44	39	25	37	33	32
Studentereksamen/HF	44	28	5	24	14	15
Mænd	51	46	47	58	51	50
Kvinder	49	54	53	42	49	50
Arbejder	23	33	50	17	24	33
Lavere funktionær	50	52	38	39	38	41
Højere funktionær	20	12	8	30	16	14
Selvstændig	7	3	4	14	22	12
Offentlig sektor	40	50	42	41	27	36
Privat sektor	60	50	58	59	73	64
I alt	100	100	100	100	100	100
(N)	43	463	932	198	1393	3176

Anm.: »Samtlige vælgere« refererer til samtlige vælgere med oplyst parti. Kønsfordelingen blandt »samtlige vælgere« er definatorisk sat til 50 procent, hvorefter afvigelse for de enkelte partier er indregnet. Stillings- og sektorfordelingen omfatter kun personer, der p.t. er i beskæftigelse.

Sammenligningen med SF og Det radikale Venstre er ikke tilfældig. Det er nemlig to af de partier, der er hårdest udsat for konkurrence fra De Grønne. En analyse af De Grønnes sympatisører på basis af 5 AIM-busser fra 1986/87 samt den survey fra 1985, der udgør datagrundlaget for nærværende undersøgelse, viser således,

at 25 procent kom fra SF, 19 procent fra VS, 2 procent fra DKP, 17 procent fra Socialdemokratiet og 17 procent fra Det radikale Venstre. Partierne længere til højre bidrog sammenlagt kun med 19 procent (N= 52). I opgørelsen er ikke medregnet førstegangsvælgerne, der har relativt stor tilslutning til De Grønne.

Konklusion

»Grøn politik« er »new politics«, men »new politics« er i Danmark, i hvert fald indtil videre, i det store og hele blevet opsamlet af »old politics«. Det kunne vel nogenlunde være den overordnede konklusion på analysen. Det betyder ikke, at der ikke er noget nyt i den miljøpolitiske mobilisering. Men modsætningen går ikke mellem en »ny klasse« af offentligt ansatte eller servicearbejdere og resten af befolkningen, og den går heller ikke mellem »materialister« og »postmaterialister«, hvis man heri lægger andet og mere end, at miljøholdninger naturligvis er kædet sammen med andre og bredere værdier og ideologier. Omvendt er miljømodsatningerne ikke blot et andet udtryk for klassemodsatningerne. Mellemlagene, der klasse-mæssigt er i en mellemposition, er ikke i en sådan mellemposition, når det gælder miljøpolitikken. På det deskriptive plan kan miljøkonflikterne udmærket forstås i et marxistisk scenario – som udtryk for nogle problemer i den kapitalistiske produktionsmåde, der ikke blot polariserer arbejderklassen, men også mellemlagene, mod kapitalen.

På det analytiske plan er denne forståelse dog mindre tilfredsstillende, og empirisk ville den heller ikke være i stand til at fange den sammenhæng mellem en serie opbrud, som mobiliseres af »det nye venstre« og de »grønne« partier – hvortil kommer de opbrud, for eksempel inden for sundhedsvæsenet og andre »væsen«er, der ligger uden for det politiske felt (og uden for denne undersøgelses data-materiale). Her forekommer en industrialismekritisk tilgang i mange henseender at være overlegen.

Netop den industrialismekritiske tilgang gør det også muligt at forstå spændingspotentialer mellem det »grønne« opbrud og på den ene side den traditionelle arbejderbevægelse, samt på den anden side det »neoliberale« opbrud. Det er det førstnævnte spændingspotentialer, der har interesseret i nærværende artikel: Vil arbejderklassen og arbejderbevægelsen fortsat være dynamoen i samfundsudviklingen, eller vil andre typer af modsætninger overlejlere eller måske ligefrem overskygge klassemodsatningerne og den tilhørende højre-venstre dimension?

Analysens svar er et »både-og« og et »det kommer an på«. »Både-og« i den forstand, at der er kommet nye modsætninger til, som ikke lader sig reducere til traditionelle klassekonflikter. Modsætninger, som potentielt kan skabe konflikter i forhold til arbejderklassen, men som også potentielt kan kædes sammen med arbejderklassens traditionelle politiske bestræbelser. Derfor »kommer det an på« ikke mindst arbejderbevægelsens politiske handlinger, hvordan de politiske implikationer bliver. Begrebet »grøn vækst« synes herhjemme måske at kunne blive den overordnede formel, der kan kæde klassemodsatningerne og miljømodsatningerne sammen. I betragtning af, at Danmark på grund af det politiske systems åbenhed er et meget avanceret land, hvad angår nye politiske strømninger og tendensers gennemslag, kan man gisne om, at udviklingen vil tendere mod at gå

i samme retning i andre lande – altså at den traditionelle højre-venstre polarisering vil bestå, men med et delvist (og kun delvist) ændret indhold.

Noter

1. Det største problem med indekset er, at der mangler et »skrap« miljøissue. Man behøver ikke være særlig miljøbevidst for at svare positivt på alle tre spørgsmål og dermed score maksimum-points på indekset, hvad over 1/3 af svarpersonerne gør. Dimensionaliteten forekommer rimelig. I hvert fald kommer de tre spørgsmål ved en faktoranalyse på 1985-undersøgelsen ud på en fælles dimension, der dog også omfatter sympati for fredsbevægelsen. Endvidere scorer to traditionelle højre-venstre spørgsmål vedrørende lighed og sociale udgifter højt på både denne dimension og en traditionel højre-venstre dimension.
2. Det kunne se ud til, at de 15-19 årige afviger på spørgsmålet om prioriteringen af økonomisk vækst og hensyn til miljøet. Det ville ikke være vanskeligt at fortolke en sådan ændring i lyset af firkloverregeringens »vækstoptimisme«, der kulminerede netop i midten af 1980'erne, men man skal erfaringsmæssigt være varsom med at lægge for stor vægt på omnibusundersøgelser oplysninger om de 15-19 årige, da repræsentativiteten for netop denne aldersgruppe er problematisk på grund af et meget betydeligt bortfald.
3. Tallene dækker dog over en mindre interaktion med alder. I generationerne født før og under krigen er den omtalte tendens til, at opvækst i et ufaglært arbejderhjem fremmer positiv holdning til miljøet, meget stærk: Den kontrollerede forskel mellem dem, der er født i et ufaglært arbejderhjem, og dem, der er født i et middelklassehjem (funktionær/selvstændig) er 0.5 indekspoint. I efterkrigsgenerationerne er der derimod ingen effekt af barndomshjemmets klasse, bortset fra, at dem, der er født i et funktionærhjem, er en anelse mere miljøbevidste end de øvrige (0.1–0.2 indekspoints). Til gengæld er der heller ikke i efterkrigsgenerationen nogen kausaleffekt af egen klasse blandt lønmodtagere, ud over den, der skyldes uddannelse.
4. Konklusionerne i det ovenstående bekræftes i alt væsentligt af data fra 1979 (jf. Goul Andersen, 1985).
5. Disse resultater bygger kun på 43 Grønne vælgere i 1987-undersøgelsen, men mønstret bekræftes af en AIM-analyse af De Grønnes sympatisører i omnibusundersøgelserne 1986, omfattende i alt 28.000 interviews (*Dagbladet Børsen*, 25.8.87) og dermed vel omkring et par hundrede Grønne sympatisører. Den eneste afvigelse er, at sympatisørskaren talte lidt flere arbejdere (27 procent). I øvrigt viste AIM-undersøgelsen, at sympatisørernes fordeling med hensyn til besiddelse af langvarige forbrugsgoder (boligform, bil mv.) ikke afveg fra den øvrige befolkning, ud over hvad der er en direkte følge af aldersfordelingen (et mønster, der bekræftes for et større antal forbrugsgoder på det mere spinkle materiale fra den 1985-undersøgelse, nærværende artikel bygger på).

Litteratur

AIM-nyt, 5.1.1988.

Bjørklund, T. & Ottar Hellevik (1988). »De grønne stridsspørgsmål i norsk politikk«, *Politica*, 20. årg., no. 4.

Goul Andersen, J. (1980). »Deltagelse i græsrodsaktioner«, pp. 102-40 i Damgaard, E. (red.) *Folkets veje i dansk politik*, København: Schultz.

Goul Andersen, J. (1984). *Kvinder og politik*, Århus: Politica.

Goul Andersen, J. (1985). »Class Interests in Environmentalism: Some Danish Findings«, upubliceret manuskript, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

Goul Andersen, J. (1988). *Vælgermosaik*, Arbejdsrapport no. 19, Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet.

i samme retning i andre lande – altså at den traditionelle højre-venstre polarisering vil bestå, men med et delvist (og kun delvist) ændret indhold.

Noter

1. Det største problem med indekset er, at der mangler et »skrap« miljøissue. Man behøver ikke være særlig miljøbevidst for at svare positivt på alle tre spørgsmål og dermed score maksimum-points på indekset, hvad over 1/3 af svarpersonerne gør. Dimensionaliteten forekommer rimelig. I hvert fald kommer de tre spørgsmål ved en faktoranalyse på 1985-undersøgelsen ud på en fælles dimension, der dog også omfatter sympati for fredsbevægelsen. Endvidere scorer to traditionelle højre-venstre spørgsmål vedrørende lighed og sociale udgifter højt på både denne dimension og en traditionel højre-venstre dimension.
2. Det kunne se ud til, at de 15-19 årige afviger på spørgsmålet om prioriteringen af økonomisk vækst og hensyn til miljøet. Det ville ikke være vanskeligt at fortolke en sådan ændring i lyset af firkloverregeringens »vækstoptimisme«, der kulminerede netop i midten af 1980'erne, men man skal erfaringsmæssigt være varsom med at lægge for stor vægt på omnibusundersøgelser oplysninger om de 15-19 årige, da repræsentativiteten for netop denne aldersgruppe er problematisk på grund af et meget betydeligt bortfald.
3. Tallene dækker dog over en mindre interaktion med alder. I generationerne født før og under krigen er den omtalte tendens til, at opvækst i et ufaglært arbejderhjem fremmer positiv holdning til miljøet, meget stærk: Den kontrollerede forskel mellem dem, der er født i et ufaglært arbejderhjem, og dem, der er født i et middelklassehjem (funktionær/selvstændig) er 0.5 indekspoint. I efterkrigsgenerationerne er der derimod ingen effekt af barndomshjemmets klasse, bortset fra, at dem, der er født i et funktionærhjem, er en anelse mere miljøbevidste end de øvrige (0.1–0.2 indekspoints). Til gengæld er der heller ikke i efterkrigsgenerationen nogen kausaleffekt af egen klasse blandt lønmodtagere, ud over den, der skyldes uddannelse.
4. Konklusionerne i det ovenstående bekræftes i alt væsentligt af data fra 1979 (jf. Goul Andersen, 1985).
5. Disse resultater bygger kun på 43 Grønne vælgere i 1987-undersøgelsen, men mønstret bekræftes af en AIM-analyse af De Grønnes sympatisører i omnibusundersøgelserne 1986, omfattende i alt 28.000 interviews (*Dagbladet Børsen*, 25.8.87) og dermed vel omkring et par hundrede Grønne sympatisører. Den eneste afvigelse er, at sympatisørskaren talte lidt flere arbejdere (27 procent). I øvrigt viste AIM-undersøgelsen, at sympatisørernes fordeling med hensyn til besiddelse af langvarige forbrugsgoder (boligform, bil mv.) ikke afveg fra den øvrige befolkning, ud over hvad der er en direkte følge af aldersfordelingen (et mønster, der bekræftes for et større antal forbrugsgoder på det mere spinkle materiale fra den 1985-undersøgelse, nærværende artikel bygger på).

Litteratur

AIM-nyt, 5.1.1988.

Bjørklund, T. & Ottar Hellevik (1988). »De grønne stridsspørgsmål i norsk politikk«, *Politica*, 20. årg., no. 4.

Goul Andersen, J. (1980). »Deltagelse i græsrodsaktioner«, pp. 102-40 i Damgaard, E. (red.) *Folkets veje i dansk politik*, København: Schultz.

Goul Andersen, J. (1984). *Kvinder og politik*, Århus: Politica.

Goul Andersen, J. (1985). »Class Interests in Environmentalism: Some Danish Findings«, upubliceret manuskript, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

Goul Andersen, J. (1988). *Vælgermosaik*, Arbejdspapir no. 19, Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet.

- Gundelach, P. (1980). *Græsrodder er seje!*, Århus: Politica.
- Inglehart, R. D. (1987). »Value Change in Industrial Societies«, *American Political Science Review*, vol.81, pp. 1289-1303.
- Knutsen, O. (1988a). »Partipolitiske skillelinjer i avanserte industrisamfunn«, *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, vol. 29, no. 2, pp. 155-75.
- Knutsen, O. (1988b). »The Impact of Structural and Ideological Cleavages in West European Democracies: A Comparative Empirical Analysis«, *British Journal of Political Science*, vol. 18, pp. 323-52.
- Marx, K. & F. Engels (1848). *Det kommunistiske manifest*, København: Tiden, 1971.
- Observa (1977). *Danskerne/The Danes*, København: Observa.
- Rasmussen, E. (1971). *Komparativ Politik I*, København: Gyldendal.
- Rüdiger, W.(1988). »Peace and Ecology Movements in Western Europe«, *West European Politics*, vol. 11, pp. 26-39.
- Sidenius, N. C. (1986). »Hvorfor er der ikke atomkraftværker i Danmark?«, *Politica*, 18. årg., pp. 377-402.
- Siune, K. (1982). *Valgkampe i tv og radio*, Århus: Politica.
- Taylor-Gooby, P. (1985). *Public Opinion, Ideology and State Welfare*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Tonsgaard, O. (1988). Kapitel om miljøholdninger til bog om folketingsvalgene 1987 og 1988, red. J. Elklit & O. Tonsgaard.